

Opdat wij niet vergeten

Een 4 mei-bijeenkomst in de ouderenzorg

Dit artikel geeft een inkijkje in het werkveld van geestelijk verzorging binnen de ouderenzorg. Het beschrijft de organisatie en uitvoering van een 4 mei-bijeenkomst, zoals aangedragen en besproken binnen het Case Studies Project.

**Wendy van der Geugten, Jack de Groot,
Martin Walton en Sjaak Körver**

DE BESCHREVEN 4 MEI-BIJEENKOMST is aangedragen binnen het Case Studies Project (CSP) en daarbinnen volgens het format besproken met de onderzoeksgemeenschap ouderenzorg (Walton & Körver, 2017). De casus draagt bij aan een representatieve weergave van de verscheidenheid van werkzaamheden van geestelijk verzorgers binnen de ouderenzorg. Het CSP-format lijkt in eerste instantie meer geschikt voor bespreking van individuele begeleiding, maar hielp toch om deze bijeenkomst te beschrijven en belangrijke elementen daarin te overdenken, zowel zelfstandig als binnen de onderzoeksgemeenschap. Daarnaast is het een praktijkvoorbeeld waarin een combinatie van verschillende rollen en competenties van een geestelijk verzorger tot uiting komt (VGVZ, 2015).

Inleiding en achtergrond

Inbrenger is een geestelijk verzorger (30) met een afgeronde master humanistiek, sinds viereneenhalf jaar werkzaam in de ouderenzorg. In de individuele gesprekken met bewoners komen geregeld oorlogservaringen terug, maar op de betreffende locatie wordt geen bijzondere aandacht besteed aan 4 en 5 mei. De geestelijk verzorger meent dat een gezamenlijke bijeenkomst een meerwaarde kan hebben. Doel van de bijeenkomst: een mogelijkheid bieden om samen te zijn tijdens de Nationale Herdenking op 4 mei, erkenning te geven aan wat bewoners hebben meegemaakt en ruimte te scheppen dit op die avond te delen. De locatie bestaat uit drie gebouwen, waarvan een met restaurant annex recreatiezaal. Tussen de gebouwen is een openbare tuin, waar de vlaggenmast staat.

De geestelijk verzorger maakt niet bewust gebruik van pastorale methodieken of theorieën. Zij coördineert, begeleidt en gaat voor in deze bijeenkomst, en geeft daarbij blijk van hermeneutische, communicatieve en organisatorische competenties (VGVZ, 2015). De geestelijk verzorger heeft verschillende bronnen geraadpleegd om zich te laten inspireren, zoals het Raadsliedenforum¹ en de website van het Nationaal Comité 4 en 5 mei.² De beschreven avond is de derde keer dat deze bijeenkomst plaatsvindt en de selectie van gedichten en muziek is een voortvloeiende uit eerdere avonden en de evaluatie daarop. De geestelijk verzorger weegt daar-

Vier bewoners uitgelicht

Mevrouw Stoof (89) kon de mulo vanwege de oorlog niet afmaken en werkte als schoonmaakster.³ Ze komt uit een gereformeerd gezin maar 'kon het niet opbrengen' belijdenis te doen, door alles wat zij in haar jeugd heeft meegemaakt. Zij verloor haar moeder bij de geboorte van haar broertje, haar vader kwam in de oorlog om het leven. Zij woonde destijds in Rotterdam en kan zich nog goed herinneren dat vader vroeg terugkwam van zijn werk, omdat de oorlog uitgebroken was.

Meneer Jansen (94) is van huis uit gereformeerd, maar raakte in de oorlog van zijn geloof af, onder meer doordat hij zich in de steek gelaten voelde door de eigen kerk(elijke gemeente). De zaken die zich afspeelden (en afspeelden) in de wereld kon (en kan) hij niet rijmen met een bestaan van God. Hij was dienstplichtig en werd vanuit een beschermend gezinsleven tewerkgesteld in een fabriek in Duitsland; van daaruit werd hij later overgeplaatst naar Frankrijk.

Mevrouw Parel (79) komt uit een gereformeerd gezin, maar zat na de lagere school twee jaar bij de nonnen. Zij liet zich begin jaren zeventig opnieuw dopen en noemt zichzelf een 'opnieuw geboren christen'. Zij volgde een opleiding in een psychiatrisch ziekenhuis, maar stopte na haar trouwen met werken. Zij is in de oorlog geboren en vertelt: 'Als kind had je niet precies door wat er speelde en je kon het niet benoemen. Maar toch voelde je wel dat er iets aan de hand was.'

Mevrouw Droes (88) is van huis uit hervormd, maar haar geloof is verwaterd. Zij deed de huishoudschool en werkte vervolgens in de huishouding en catering bij verschillende bedrijven. Zij woonde in de oorlog in Amsterdam en herinnert zich de razzia's nog goed. Een Joods vriendinnetje was opeens weg, zij heeft haar nooit meer gezien. Zij beschrijft haar jongere zelf desondanks als 'jong en onbezonnen'. Zo waren ze ook wel eens blij om vanwege de sirenes niet naar school te hoeven.

bij af dat zij geen extra 'zwaarte' wil toevoegen, maar dat zij wel ruimte wil bieden aan de droefheid die gepaard gaat met de oorlog(sherinneringen).

De bijeenkomst wordt samen voorbereid en uitgevoerd met de regisseur welzijn, die grotere activiteiten op de locatie coördineert. Er zijn afspraken gemaakt over gebruik en indeling van de ruimte, inzet van vrijwilligers, begeleiding van de bewoners, techniek, belichting, programmaboekje en uitnodiging.

Uitvoering

De 4 mei-bijeenkomst bestaat uit vier delen: het halfstok hijsen van de vlag, volgens het landelijke protocol (om 18.00 uur), samen koffiedrinken, een korte viering met muziek en gedichten (van 18.45 tot 19.30 uur) en het gezamenlijk kijken naar de tv-uitzending van de Nationale Herdenking op de Dam via NPO 1.

Vlag hijsen

Om 17.45 uur verzamelen de bewoners zich bij de voordeur van gebouw 1. Mevrouw Stoof staat dan al even klaar en vraagt enkele keren of zij al naar buiten moet; haar jas hangt over haar rollator en ze geeft aan het erg belangrijk te vinden deel te nemen aan de herdenking. De geestelijk verzorger helpt mevrouw Droes in haar jas, waarbij zij grapjes maakt. De geestelijk verzorger is hierbij altijd wat klungelig; mevrouw heeft ten gevolge van een beroerte een verlamming in haar arm en deze moet als eerst de jas in. Mevrouw Parel is vanuit gebouw 3 zelfstandig met de scootmobiel naar gebouw 1 gekomen en de geestelijk verzorger maakt een kort praatje met haar, waarbij zij aangeeft dat iedereen zich klaarmaakt en het zo gaat beginnen.

In totaal zijn er vijftien bewoners, een welzijnsmedewerker, een vrijwilliger en enkele zorgverleners, naast de regisseur welzijn en de geestelijk verzorger. Gezamenlijk gaat

het gezelschap naar de binnentuin. De geestelijk verzorger draagt samen met de regisseur welzijn de vlag naar buiten. Bewoners lopen met een rollator, worden begeleid in de rolstoel of rijden er met een elektrische rolstoel of scootmobiel achteraan. Vanaf de andere kant komt er nog een viertal bewoners met twee zorgmedewerkers uit gebouw 3. Meneer Jansen zit al op zijn rollator buiten te wachten en komt wat dichterbij.

Men verzamelt zich rond de vlaggenmast. Om 18.00 uur wordt volgens protocol de vlag gehesen door de regisseur welzijn en de geestelijk verzorger: eerst naar de top en daarna langzaam zakkend tot halfstok. Hierna vraagt mevrouw Parel of de geestelijk verzorger een bosje oranje gerbera's bij de vlag wil plaatsen. De geestelijk verzorger twijfelt of dit volgens het protocol mag, maar steekt het bloemetje op verzoek tussen vlaggenlijn en vlaggenmast. Hierna gaat zij weer bij de bewoners staan en ieder

een kijkt naar de wapperende vlag. Mevrouw Stoof vraagt vervolgens of ze het volkslied moeten zingen. De geestelijk verzorger antwoordt dat dit volgens protocol straks na de twee minuten stilte gedaan wordt, maar dat dit – als zij er behoefte aan heeft – nu ook al mag. Mevrouw Stoof kiest ervoor dan even te wachten. Na enkele minuten gaat het gezelschap weer naar binnen. De geestelijk verzorger duwt mevrouw Droes in haar rolstoel; in de groep wordt zachtjes gepraat.

Koffiedrinken

Bij terugkomst in gebouw 1 gaan bewoners aan de tafels in de voorzaal zitten, waar koffie wordt ingeschonken door de regisseur welzijn, een welzijnsmedewerker en een vrijwilliger. De geestelijk verzorger vertoont ondertussen in de achterzaal, op het grote scherm, een afbeelding van het symbool van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Daarna schuift zij nog even aan bij de koffie

Programma bijeenkomst

- Edward Elgar, *Enigmavariaties (nr. 9, Nimrod)*
- Richard Minne, *Gebed aan mei*
- Georg Friedrich Händel, *Berenice (menuet)*
- Ed Hordijk, *Tot de doden*
- Saving Private Ryan (soundtrack), *Hymn to the fallen*
- Willem Wilmink, *Oorlog*
- Claudia de Breij, *Mag ik dan bij jou*
- Anneke Hemrika, *Klein monument*
- Gerard Cox, *Het wijnglas*
- Jan Campert, *Het lied der achttien doden*
- Boris Vian, *Le déserteur*
- Greet Bokerhof, *Schokkend*
- Jules de Corte, *Het land waar ik van droom*
- Nathalie van der Zande, *Herinnering*
- John Lennon, *Imagine*

en spreekt enkele bewoners kort, waarna ze alle aanwezigen verzoekt om zich naar de achterzaal te begeven. Twee bewoners willen nu graag terug naar hun appartement, twee anderen blijven liever in de voorzaal zitten. De geestelijk verzorger meldt dat het geen verplichting is om bij de groep aan te sluiten. In totaal gaan ongeveer achttien bewoners naar de achterzaal.

Viering

Wanneer iedereen stil is, gaat een viering met muziek en gedichten van circa drie kwartier van start. De geestelijk verzorger houdt een openingswoord, geeft bij de gedichten een korte toelichting en sluit de bijeenkomst met enkele woorden af.

Tv-kijken

Rond 19.30 uur worden de rechtstreekse beelden van de Nationale Herdenking op de Dam op het grote scherm geprojecteerd en de bewoners krijgen wat te drinken. De

geestelijk verzorger heeft met enkelen kort contact; sommigen zijn nog ontroerd door de muziek en gedichten. De geestelijk verzorger heeft oog voor de geraaktheid van de bewoners en bekijkt wie extra aandacht nodig heeft. Er is geen sprake van heftige emotionaliteit. Over het algemeen praten de bewoners rustig na, enkelen hebben het over hun oorlogservaringen. Mevrouw Parel complimenteert de geestelijk verzorger met de samenstelling van het programma.

De geestelijk verzorger neemt tijdens de televisie-uitzending weer voorin plaats, zodat zij zicht heeft op de mimiek van bewoners. Ze kijken aandachtig naar de uitzending en met name tijdens de kransleggingen is het stil. Soms klinkt er een zucht of fluisteren bewoners onderling.

Even voor 20.00 uur sluiten ook enkele zorgmedewerkers aan. Dan volgen twee minuten van échte stilte. Als het volkslied wordt ingezet zingen sommige bewoners mee, mevrouw Stoof gaat ook staan. Na dit formele gedeelte blijven de bewoners zitten om naar het naprogramma te kijken. Rond 20.15 uur geven de eerste bewoners aan

Gezamenlijk gaat het gezelschap naar de binnentuin en verzamelt zich rond de vlaggenmast

naar het toilet te moeten of naar hun eigen appartement te willen. Hierdoor ontstaat er wat geroezemoes. De geestelijk verzorger helpt enkele bewoners, samen met de regisseur welzijn. Rond 20.30 uur is de televisie-uitzending afgelopen en begint het NOS Journaal. Enkele bewoners kijken hiernaar of gaan met elkaar in gesprek; zo ook mevrouw Parel en meneer Jansen. Zorgmedewerkers van gebouw 3 begeleiden enkele bewoners terug, anderen verlaten de zaal op eigen gelegenheid.

Uitkomsten en evaluatie

Er heerst een sfeer van aandacht, ernst en betrokkenheid. Enkele bewoners zijn licht geëmotioneerd, maar ze herpakken zich snel. Tegelijkertijd is de stemming gemoeidelijk en wordt er onderling (soms luchtig) gesproken over eigen ervaringen en het belang van herdenken. Dit gebeurt met name tijdens het koffiemoment en na afloop. De bewoners zijn stil tijdens de viering met gedichten en muziek, behalve bij het nummers van Claudia de Breij en John Lennon waarbij sommigen meezingen. De blik van bewoners tijdens de televisie-uitzending getuigt van betrokkenheid.

Er heerst een sfeer van aandacht, ernst en betrokkenheid

Naderhand evalueert de geestelijk verzorger de herdenkingsavond met de uitgelichte bewoners. Zij geven allen aan het belangrijk te vinden dat deze herdenking gehouden wordt, zodat wat gebeurd is, niet vergeten wordt. Dit drijft hen ook om betrokkenheid te tonen en aanwezig te zijn, zolang de gezondheid dit toelaat. Mevrouw Stoof weet niet meer exact wat de avond met haar heeft gedaan en zegt geen concrete tips te hebben. Meneer Jansen herkende de muziek en vond die ontroepend en mooi, maar door zijn hoge leeftijd en vermoeidheid is de avond inhoudelijk grotendeels langs hem heen gegaan. Mevrouw Parel geeft aan het goed te hebben gevonden. Ze wil een volgende keer best een gedicht voordragen of iets vertellen. Zij voelde zich op de avond warm worden rond het hart en koppelt dit aan de aanwezigheid van de liefde van de heilige geest die in haar ogen ook de geestelijk verzorger uitstraalde. Mevrouw Droes heeft de avond als plechtig ervaren en vindt dat de geestelijk verzorger het goed heeft gedaan. Zij ervoer de avond als emotioneel, mede door

alle herinneringen. Zij geeft aan dit niet erg te vinden: 'Dan kom je thuis en dan ga je een potje janken en dan is het weer weg.'

De geestelijk verzorger bespreekt de bijeenkomst ook met regisseur welzijn. Zij geeft aan dat de avond goed was en dat deze aansloot bij de belevingswereld van de bewoners. Daarbij vond zij de muziekkeuze dit jaar beter: laagdrempelig, meer gevoelsgericht en beter aangepast aan de mensen. Van bewoners heeft zij teruggekregen dat zij het waardeerden dat deze avond georganiseerd werd en dat het een fijne manier van samenzijn was. De regisseur welzijn ziet de meerwaarde van de bijeenkomst en zegt ook de samenwerking als prettig te hebben ervaren.

Reflectie en reacties uit de onderzoeksgemeenschap

In de bespreking binnen de onderzoeksgemeenschap valt het op dat bewoners niet om inhoudelijke deelname is gevraagd. De geestelijk verzorger zegt dit eerdere jaren wel te hebben gedaan, zonder resultaat. Achteraf bleek dat mevrouw Parel best iets had willen voorlezen. Een optie was ook geweest om namens een bewoner een persoonlijke herinnering te delen of dit te verwerken in een voordracht. De ervaringen van de oorlog en dat vrijheid niet vanzelfsprekend is, behoort tot de existentiële ervaring van de bewoners.

Spiritueel speelt de theodiceevraag een rol, waar met name mevrouw Stoof en meneer Jansen moeite mee hebben. Mevrouw Parel meende juist de 'aanwezigheid van de heilige geest' te voelen op de avond. Vanuit levensbeschouwelijk oogpunt merken enkele onderzoekers op dat het ontbreekt aan een gebed; voor de geestelijk verzorger rijmt dit echter niet met het algemeen maatschappelijke seculiere karakter van een 4 mei herdenking en de identiteit van het huis waar zij werkt.

De vier samenhangende delen van de avond worden als esthetische compositie

beoordeeld. Deze wordt beschreven als een gezamenlijke processie, vanwege de verplaatsing in ruimte (van binnen naar buiten naar binnen) en verschillende plechtigheden en handelingen.

Er wordt door de onderzoeksgemeenschap waarderend gesproken over het inbrengen van de casus. Het houden van een 4 mei-bijeenkomst binnen de ouderenzorg nemen enkelen mee naar hun eigen praktijk. Men ziet het als vorm van aanbodgestuurd werken, waarmee het doel om ruimte te creëren om samen bij iets stil te staan behaald is en de geestelijk verzorger voorziet in een lacune.

W. van der Geugten MA is humanistisch geestelijk verzorger bij Careyn te Nissewaard en PhD-student aan de graduate school van de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht. E-mail: w.vandegeugten@careyn.nl.

Dr. J. de Groot is emeritus-geestelijk verzorger bij het Radboudumc en voorzitter van de onderzoeksgemeenschap ouderen van het Case Studies Project.

Prof. dr. M.N. Walton is emeritus hoogleraar geestelijke verzorging aan de Protestantse Theologische Universiteit te Groningen.

Dr. S. Körver is universitair hoofddocent aan de Universiteit van Tilburg, directeur van het UCGV, medeprojectleider van het CSP en hoofdredacteur van dit tijdschrift.

Literatuur

Vereniging van Geestelijk VerZorgers (2015). *Beroepsstandaard*. Amsterdam: VGVZ.

Walton, M.N. & Körver, S. (2017). Dutch Case Studies Project in Chaplaincy Care: a description and theoretical explanation of the format en procedures. *Health and Social Care Chaplaincy*, 5 (2), 257-280.

Noten

1. Het Raadsliedenforum was een online platform voor humanistisch geestelijk verzorgenden waar materiaal gedeeld kon worden, gefaciliteerd door het Humanistisch Verbond.
2. Zie www.4en5mei.nl.
3. De namen in deze bijdrage zijn gefingeerd, de verdere informatie is geanonimiseerd. Deze bewoners zijn uitgelicht, omdat de eerste auteur met hen ook een individuele begeleidingsrelatie heeft en zij allen een 'rol' speelden binnen de beschrijving van de casus. De geestelijk verzorger heeft de tekst met elke bewoner doorgenomen en om feedback gevraagd. Zij hebben schriftelijk dan wel mondeling 'informed consent' gegeven.